

ISSN 0235-7941

1995 5-6
ФІЛОСОФСЬКА
І СОЦІОЛОГІЧНА
ДУМКА

ЧИТАЙТЕ В НОМЕРІ:

- Віват, Франціє!
- Ситуація постмодерну
- Арістотель — Маркс: природа соціального феномена
- Ж.-П. Сартр: Буття і Ніщо
- Богобудівники і богошукачі: конструювання чи пошук Бога?
- Криза сенсу в сучасному світі
- Втрачена парадигма: природа людини
- Під сигнатурою Софії

З ТОЧКИ ЗОРУ ЕКСПЕРТА

Поль Рікер

РІКЕР Поль — професор університетів Парижа, Страсбурга, Чикаго, член директората журналів "Esprit", "Christianisme Social". Представник феноменологічної герменевтики. Головні твори присвячені проблемам конфлікту інтерпретацій, людині як предметові філософії, концепціям Габрієля Марселя і Карла Ясперса та багатьом іншим.

ЕТИКА І ПОЛІТИКА¹

За яких умов людина може вважати себе покликаною робити політику професійно? Це питання Макса Вебера надихає моє есе. Дуже істотно не відокремлювати в запитанні соціальний аспект професії і моральний аспект покликання, які з'єднуються в німецькому слові *Beruf*. Перед лицем юних інтелектуалів, ентузіастів та ідеалістів, котрі мріють поринути в сувору і чисту революцію, Вебер виступає, щоб нагадати про соціальну і моральну серйозність політики.

¹ *Ricoeur P. Autour de la Politique. — Paris, 1991. — P.233 — 239.*

© П.Рікер, 1995

© Переклад з французької О.Шевченка, 1995

З перших рядків він відкидає дилетантизм і прекраснодушні почуття, ставлячи перед слухачами велику загадку, яка керує політичним покликанням, — загадку *легітимного насильства*, центральну в проблемі Держави. Фактично не існує політики, яка б у глибині не домагалася влади, тобто права розпоряджатися державним насильством. “Під політикою ми розуміємо саме напрям політичного угруповання, що його сьогодні називають “Державою”, та вплив, здійснюваний у цьому напрямі”. Таким чином, Державу “можна соціологічно визначити лише за допомогою специфічного способу, притаманного їй, а також будь-якому іншому політичному угрупованню, яке знає, що таке фізичне насильство”.

Можна критикувати цю манеру визначення Держави, використовуючи їй притаманний засіб (до речі, Ерік Вейль у “Політичній філософії” зберігає цю дефініцію Держави як монополію легітимного насильства). Але враховуючи обставини мого есе, цей початок можна виправдати: адже я адресуюся до ідеалістів, дуже схильних до того, щоб виводити політику зі свого невгамовного бажання соціальної справедливості та любові до людського роду. Вебер обирає інший підхід до політики: з її брутального боку, стикованого із владою, з пануванням людини над людиною. Тому визначення двох типів дотичності — етики переконання та етики відповідальності — вже міститься в зародку першої дефініції Держави; за текстом: “Чи можливо, справді, вважати, що вимоги етики можуть залишатися індіферентними до факту, коли будь-яка політика використовує специфічний засіб-силу, за якою проступає насильство?” І далі: “Оригінальність, притаманна етичним проблемам у політиці, полягає, отже, в специфічному засобі легітимного насильства як такого, яке мають у розпорядженні людські спільноти”. І ще: політик, змушений примушувати, “компрометує себе зв’язком з диявольською владою (з точки зору моральних переконань), яка причаїлася в кожному насильстві”.

Треба було пробудити від ентузіастичного сну закоханих у людський рід; треба було їм продемонструвати, за який бік влади несе відповідальність політик.

Щоб протидіяти дилетантизму і наївності, щоб проілюструвати серйозність політики, Вебер між усіма “підставами легітимності” (її здобувають, щоб віддатися політичному владуванню), бере те, що називає “харизматична влада”. Екстрафункрна і особиста аура робить з деяких індивідів “вождів”, починаючи з військового стратега, крайового суверена, обранця в демагоги і закінчуючи лідером політичної партії; вождь — це перероджений політик. Усе продовження есе складається з варіацій з приводу харизматичної влади і послідовні форми, в які вона втілювалася мірою того, як нові політичні ролі розвивалися на Заході, починаючи з середньовічних легістів і каноністів.

Інвентар політичного ремесла, складений Максом Вебером, служить тій самій меті, що й попередній аналіз, позаяк більшість цих професій не можуть бути імпровізацією і потребують розрахунків і спритності, далеких від звичок інтелектуала, котрий випадково і непрофесійно звільнює себе для політики. Це навіть робить політику достатньо непроникливою для такої інтелегенції, яка, однак, зневажливо ставиться до партійних функціонерів, хазяїв політики, патентованих агітаторів і всіх тих, для кого політика не є справою доктрини, але боротьбою за контроль важелів розподілу роботи, почесей і доходних місць...

Таким чином, харизматична влада людини Держави зв'язана з піднесенням політиків-професіоналів, цих нащадків середньовічного клерка, каноніста чи легіста, радників-гуманістів, ренсансних князів, дворян і буржуа монархічних дворів, адвокатів Революції — котрі стали сьогодні олігархами і контролюють “машини” великих партій; вони накопичили свою владу за рахунок нотаблів і навіть парламентарів. Разом з Острогорським, Макс Вебер упевнений, що інституція “машин” (далека від того, щоб зробити політика більш анонімним, більш майстерним) працює в площині плебісцитної демократії: з одного боку, дійсно, пасивність маси, яка вибирає і яка акцентована за допомогою різниці між простими виборцями і тими, хто робить політику, готує ґрунт для демагогічної промови “вождів”; з іншого боку, активні політики, партійні бійці і активісти найкращим робом використовують машину, коли вони можуть примусити її служити “вождю”, котрий заплатить постами і почес-

тями. Харизматична влада, таким чином, зробилася солідарною з плебісцитарним стилем сучасних великих партій, "вождь" тягне масу за допомогою "машин".

Цей етюд є дуже бентежливий для інтелектуалів, котрі раптом дізнаються, що вони є ніщо інше, як аматори в політиці, що вони відрізані від дійсного політичного впливу професійними політиками. Сьогодні Вебер може ще раз — у ситуації суттєво далекій від тої, коли він читав цю лекцію — допомогти усвідомленню політичної наївності, на яку хворіє переважна більшість інтелектуалів. Безодня відділяє відповідальність політичного мислителя од відповідальності політика. Політичний мислитель не є політиком і був би посереднім державним діячем не тому, що він зовсім позбавлений політичного впливу. Навпаки, етюд Вебера є вражаючою ілюстрацією того, що може зробити політичний мислитель на ґрунті саме політичної ефективності. Розмірковуючи над політикою, мислитель підштовхує і політика до роздумів, але такий резонанс є наслідком поваги мисленника до специфіки політичної дії.

Що ж, ідучи за Максом Вебером, політичний мислитель повинен говорити політикові? Можна було б спробувати, завбачаючи наперед, не визнати його влади під тим приводом, що повідомлення Макса Вебера є занадто великою даниною тодішній скрутній ситуації; дійсно, адже німецький соціолог викриває небезпеку "демократії без вождів" саме в час німецької кризи: падіння імперії звільнило місце Парламентові, заручнику своїх аполітичних традицій, буржуазним партіям, заповненим нотаблями, соціалістичній партії, цілком "функціонізованій", і маленьким доктринерським партіям, які приречені залишатися острівцями. Однак, не вдаючись до омани щодо характеру цього дослідження, так пов'язаного з обставинами; криза парламентаризму і німецьких партій відсунута рамками більш загального опису *модерних умов політики*; саме на узагальненому рівні треба розглядати ці роздуми над харизматичною владою, професійними політиками і "машиною" партій.

Від такого аналізу неможливо відсахнутися, відмічаючи з іронією, що заклик до вождизму задоволений понад усякої міри нацизмом. Різновид вождя, висуваного Вебером, не має нічого

спільного з модерною тиранією; саме для того, аби врятувати режим партій і парламентської демократії, роздумуючи над якою Вебер стимулював роздуми над "політичною активністю та свідомленим покликання", демократія потребує вождів, тобто державних мужів, бо вона може вижити лише завдяки напрузі й рівновазі між інституціями, тиском мас, організаціями "машин", і на всіх рівнях особливому застосуванню влади. Натомість вуалювати обличчя чи висловлювати недовіру, покладаючися на принципи, Вебер намагається чесно і ясно вказувати місце (водночас неминуче і природне) персонального впливу у всіх верствах політичної кар'єри, чи то кар'єри журналіста, натхненника однієї секції чи політичної клітини, кар'єри бюрократа й партійного функціонера, чи, нарешті, кар'єри партійного вождя. Існує умова буття політика, котрий живе для політики і з політики: саме їх хоче збагнути Макс Вебер, щоб вибороти собі право її викликати до життя.

Він розгортає розуміння політичного виміру, щоб збагнути зв'язок людини з владою та "інтимною радістю", яку може принести політична кар'єра тому, хто до неї прилучений. "Свідомість упровадження впливу на інших осіб, відчуття участі у владі й особливо свідомість, що ось я тримаю в руці важливий нерв історії, її творення, можуть підняти політика, навіть скромної посади, понад банальність повсякденного життя": Даючи зрозуміти і плекаючи смак до розпоряджування, політичний мислитель може вивищити політика з його наївності, так само як він вивищив себе з наївної інтелектуальності.

Це усвідомлення Вебер уводить таким запитанням: "Якою мусить бути людина, щоб мати право встромити свої пальці в спиці колеса історії?" Саме тут уведено аналіз політичної відповідальності — критерія етики політика. Це протиставлено моралі переконань, чії претензії обертаються презирством до наслідків і, зрештою, безвідповідальністю. Вебер проголошує трилогію детермінативних якостей, які визначають політика: пристрасть, відповідальність — переконання. Пристрасть — не стерильне збудження, але ентузіазм присвяти справі; відповідальність — тобто дистанція від людей і речей, яка робить з політика керівника і господаря; пристрасть — без якої політика

була б легковажною грою; переконання — погляди, без яких політика перетворилася б на чисту імпровізацію без завтрашнього дня. Таким чином було введено етику влади, якою керують дві влади.

У тексті Макс Вебер аж ніяк не потурає болючим конфліктам, навпаки, висловлює, з одного боку, велику повагу до абсолютної етики Євангелія, з якою не можна грати, як і з політикою, з іншого боку, велику повагу до закону дії, який приходить, щоб узяти на себе наслідки, не ховаючися за виправдання найчистішими намірами і підлотою світу. Вебер зовсім не вимагає стати поза етикою переконання, але вона не є неприступною, хоча завжди існує момент для живих душ, ані передбачуваний, ані вимушений. Етика переконання приходить до людини, котра діє згідно з правилом відповідальності, щоб надихнути як сократівський демон, який завжди казав “ні”, але в межах хвилини. Зовсім не сказано, що це протиріччя не має рішення, але є випробуванням, яке робить вибір неминучим. Саме тут Макс Вебер, політичний мислитель, являє собою філософа, котрий завжди був критиком системи і абсолютного знання, що обмежувало сферу компетенції науки. І політичний мислитель, і філософ у ньому визнають за “героєм” політичної дії спромогу розв’язати протиріччя, нестерпне для рефлексії. Саме ця спромога потребує “пристрасті” і “погляду”, це вона, зрештою, складає політичне покликання.

Переклад з французької О.ШЕВЧЕНКА